

kısım Sünnî âlimler de "ilâhî iradenin hiçbir kayıtlı bağlı olmadığı" esasını dik-kate alarak Allah'ın müttaki müminleri cehenneme, buna karşılık kâfirleri cen-nete koyabileceğini nazarı olarak müm-kûn görürler (*Tefsîr*, XII, 136). Ancak bu nevi aklî hükümleri nasların önüne ge-çirmek mümkün değildir. Eğer âhiret âlemi kâfirler için bir mükellefiyet yur-du haline getirilip iman ve itaat etmek-le yükümlü tutuldukları tasavvur edilirse, asırlar boyu süren bir azap içinde bu yükümlülüklerini yerine getirdikten son-ra, "erhamû'r-râhimîn" olan Allah'ın, tıpkı dünyada kullarını yalvarıp yakarmaları, günahlarından tövbe edip temizlen-meleri için belâ ve musibetlere mâruz bırakmak suretiyle cezalandırdığı ve ne-ticede af dileyenleri bağışladığı gibi (el-En'âm 6/40-41) kâfirleri de bağışlayabi-leceği söylenebilir. Bütün bunlara rağ-men âhirette kâfirlere yapılacak mua-melenin mülkünde yegâne tasarruf sa-hibi olan yüce Allah'ın iradesine bağlı ol-duğuna inanmak en isabetli hüküm ol-sa gerektir. Ehl-i sünnet çoğunluğunun ilk devir İslâm âlimlerinin aksine azabın ebediyeti görüşünü tercih etmesini, II. (VIII.) yüzyılda başlayan katı bir **tekfir***-ciliğin giderek yaygınlaşması ve muhte-lif mezheplerin elinde güçlü bir silâh ha-line getirilmesine bağlamak isabetli gö-rünmektedir.

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, dinen yasak sayılan bir fiili işleyen kim-se dünyada dinin koyduğu cezaya çarp-tırıldığı takdirde âhirette ayrıca azaba uğratılmayacaktır. Çünkü ceza suçun ke-fareti sayılır. Hanefîler'e göre ise had, kısas vb. müeyyideler suçun dünyevî ce-zası olup âhiret azabını kaldırmaz. Âhi-ret azabından kurtulmak için ayrıca sa-mimi bir tövbe gereklidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hld", "flh", "ebed" md.leri; *Müsned*, I, 238, 271, 290, 375, 407; II, 55, 134, 451, 482; III, 13, 155, 288, 362; IV, 217, 410, 418; VI, 20, 64, 66; Buhârî, "Tev-hîd", 19, 24, 31, 55, "Rikâk", 18-19, "Cenâ'iz", 82, 88-89; Müslim, "Mesâcid", 128, 132, "Cen-net", 33, 34-36, 38, 39, 44, 45, 67, 68, 70, 79, "Münâfikûn", 71; Tirmizî, "Da'avât", 6, "İmân", 17, 18, "Cenâ'iz", 66, 67, "Şifâtü cehennem", 3, 9, 10, 12, "Şifâtü'l-kıyâme", 3, 12; Hayyât, *el-İntişâr* (nşr. Albert N. Nader), Beyrut 1957, s. 12; Taberî, *Tefsîr*, XII, 70-71; XXX, 7-8, 89; Ebû Bekir er-Râzî, *Resâ'ül felsefiyye* (nşr. P. Kraus), Kahire 1939, s. 96; Es'ârî, *Ma'âlât* (Rit-ter), s. 54-55, 110-111, 144-148, 274, 294, 430, 474-475; a.mlf., *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 247; Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, I, 197-198, 200-202; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-i'tikâ-dâti'l-İmâmiyye* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara

1978, s. 90-91; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 461; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 674-693, 730-734; İbn Sinâ, *en-Necât*, Kahire 1357/1938, s. 291-295; Bağdâdî, *Uşûl'd-dîn*, s. 238-242; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), IV, 127, 145, 148; a.mlf., *el-Uşûl ve'l-furâ'*, Beyrut 1984, s. 43-45; Ebû Ya'lâ, *el-Mu'temed fi uşû-li'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 178, 180, 277; Neseî, *Tebşiretül'edil-le*, Kayserî Raşid Efendi Ktp., nr. 496, vr. 234^b-235^b, 243^b; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 375; İbn Rüşd, *el-Keşf'an menâhici'l-edille*, Kahire 1968, s. 152-155; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr*, II, 54-56, 57-58; XII, 136; XVIII, 63-65; İbnü'l-Arabî, *el-Fütâhât*, II, 289, 298; III, 97-99; IV, 174-175, 327-328, 385, 391, 403, 450, 451; Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâl'l-mevât ve ümürü'l-âhire*, Kahire 1407/1987, s. 480-482, 511-512; *Şerhu'l-'Aqideti't-Tahâviyye*, s. 423-426; İbn Teymiyye, *Mec-mû'u fetâvâ*, IV, 282-284; Nisâbü'rî, *Qarâ'ibü'l-Kur'an* (Taberî, *Tefsîr* içinde), XII, 77-78; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-eruvâh*, Kahire, ts. (Mektebetü Nehdati Mısır), s. 95, 286-314; İbn Kesir, *en-Nihâye* (Zeynî), II, 4-14, 355; İbn Re-ceb, *Ehvâlü'l-kubûr ve ahvâlü ehliha ile'n-nüşûr* (nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Zağlûl), Beyrut 1405/1985, s. 46-49, 50-58, 153; a.mlf., *et-Tahtûf mine'n-nâr*, Beyrut 1405/1985, s. 153; İbnü'l-Vezir, *İşârü'l-hak 'ale'l-halk*, Beyrut 1403/1983, s. 339, 352, 353, 366; Hızır-bey, *el-Kaşidetü'n-nûniyye*, İstanbul 1297, s. 85; Kazvînî, *Müfîdül-'ulûm ve mübîdül-hü-mûm* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 77; Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir*, Kahire 1378/1959, II, 183; Ramazan Efendi, *Şerh 'ala Şerhi'l-'Akâ'id*, İstanbul 1320, s. 221-226; Lekânî, *İthâfû'l-mürîd*, Kahire 1375/1955, s. 222-223; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bu-lak 1281, s. 191; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, Kahire 1383/1964, II, 525; Âlûsî, *Râhu'l-me'ân*, I, 139-141, 143; XI, 301; XII, 32; XV, 36, 39-41; XXIX, 15; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrül-menâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 125, 147, 234; III, 42; IV, 164, 294; V, 164; VI, 78-79; VII, 418; VIII, 68, 70, 99, 414; IX, 222; X, 47, 536; XI, 301, 392; XII, 162; Mûsâ Bigiyef, *Rahmet-i İlâhiyye Bur-hanları*, Bakû 1911, s. 8-9, 14, 16, 17, 18, 19, 28, 34, 35, 36, 42-43, 47, 54, 59, 76-77; Mus-tafa Sabri, *Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi*, İstanbul 1335 r./1337, s. 15, 19, 22-23, 29, 49, 50, 60, 95-96, 107-108, 111, 112, 117; İzmirli, *Nârın Ebediyet ve Devamı Hak-kında*, İstanbul 1341, s. 3, 6-7, 9, 17-18, 20, 21-22, 24, 30; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 231-232; IV, 2825; VIII, 5284, 5433-5434, 5542; Tabâta-bâî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'an*, Kum 1393-94/1973-74, XI, 24; XX, 168; İbrâhim b. Hasan, *et-Tefsîrül-me'sûr'an 'Ömer b. el-Hattâb*, Beyrut 1983, s. 473; Muhammedî er-Rişehrî, *Mizâ-nü'l-hikme*, Kum 1362-63 hş./1403-1405, VI, 103-105; Muhammed Ahmed Abdülkâdir, *Âkî-detü'l-ba's ve'l-âhire*, İskenderiye 1986, s. 203, 333-347, 355-365; James Robson, "Is the Mos-lem Hell Eternal", *MW*, XXVIII (1969), s. 386-393; Th. W. Juynboll, "Azâb", *İA*, II, 80-81; *Mu.F*, "Hüdûd" md.; Halim Sabit Şîbe, "Ce-hennem", *İA*, III, 45-47; D. B. Macdonald, "Kı-yâmet", *İA*, VI, 779; A. J. Wensinck — A. S. Trit-ton, "*Adhâb al-Kabr*", *El²* (İng.), I, 186-187.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

AZAPKAPI

İstanbul'da
Galata'nın sur kapılarından biri
(bk. GALATA).

AZAPKAPI CAMİİ

İstanbul'da
Unkapanı Köprüsü'nün
Şişhane tarafındaki ayağı yanında
XVI. yüzyıla ait cami.

Kapılarından birinin üstünde bulunan, ancak kırıldığı için 1941'de eski kalıbı-na göre Reisülhattâtîn Kâmil Akdik ta-rafindan yeniden yazılan manzum kitâ-besine göre 985 (1577-78) yılında Sad-razam Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu sebeple Sokullu Meh-med Paşa Camii adıyla da anılır. Mimarı Koca Sinan'dır. Cami fevkanî olarak ya-pıldığından altında gözler halinde geniş bir bodrum bulunmaktadır. Vaktiyle Ga-lata surlarının Tersane'ye komşu ucun-da ve sur duvarlarının hemen dış tara-fında deniz ile sur arasındaki dar kıyı üzerinde inşa edilen cami, buradaki ka-pıdan dolayı Azapkapı Camii adıyla ta-nınmıştır. Cenevizliler devrinde Porta di San Antonio olarak adlandırılan bu ka-pı, XVI. yüzyılda Tersane'nin Kasımpa-şa'ya gelmesiyle Tersane hizmetindeki Türk asıllı Bahriye azeblerinin (azebân-ı Tersâne) kışlasının o çevrede olmasından dolayı Azapkapısı adını almıştır. Daha sonraları Yenikapı olarak adlandırılmış, XIX. yüzyılda köprü yapılmasından sonra da Köprükapısı olarak tanınmıştır. Her-halde köprü ile birlikte gayet süslü bi-çimde geçen yüzyılın Batı üslûbunda ye-niden yapılan ve bir zafer takını andı-ran bu kapı, Galata surları yıktırılınca-ya kadar durmuştur.

Azapkapı Camii Galata ile İstanbul ara-sındaki bağlantı iskelesinin başında ya-pıldığından şehrin en hareketli ve kala-balık yerlerinden birinde bulunuyordu. 1222 (1807) yangınında zarar gören ve minaresi de kısmen yıkılan cami kürsü kısmından itibaren yeniden yapılmıştır. Balkan ve I. Dünya savaşlarından az ön-cekli yıllarda Azapkapı Camii'nin tami-rine başlanarak birçok kısımları sökül-müş, fakat peş peşe gelen felâketler yü-zünden çalışmalar durdurularak bu çok değerli sanat eseri uzun yıllar bir hara-be halinde kaderine terkedilmiştir. Ca-minin bir ara tamamen yıktırılıp temelle-

rinin yeni yapılan Unkapanı Atatürk Köprüsü'ne destek olması bile düşünülmüştür. Ancak 1938'e doğru başlayan büyük çapta bir tamir ile cami ihya edilerek 1941'de tekrar ibadete açılmış, 1955'te minare şerefesi yeniden yapılmıştır. 1941 tamirini belirten Latin harfli bir kitâbe sol taraftaki girişin üstünde bulunmak-tadır.

Azapkapı Camii, Haliç kıyısında pek sağlam olmayan bir zemin üstünde kurulduğuna ve bugüne kadar önemli bir hareket göstermediğine göre büyük bir ihtimalle zemine çakılmış sağlam ve uzun kazıklarla emniyete alınmış olmalıdır. Kayıkların ve insanların yoğun biçimde toplandıkları bir yerde bulunduğundan alt katında tonozlu mahzenler yapılmış, böylece cami yükseltilmiştir. İki merdiven son cemaat yerine çıkışı sağlar. Bu kısım bir sıra pencere ile aydınlanan, üstü tek meyilli çatı ile örtülü, dikdörtgen biçimli kapalı bir mekân halindedir. Ancak son cemaat yerinin esas cephesinin Mimar Sinan'ın tasarısında ne biçimde olduğu bugün anlaşılmamaktadır. Buranın aslında galeri biçiminde sütunlu ve açık olduğu da düşünülebilir. Cami harimi hemen hemen kare şeklinde olup yalnız mihrap kible tarafında dışarı taşkın bir çıkıntının içindedir. Mimar Sinan burada Edirne Selimiye Camii'ndeki sistemi daha ufak ölçüde uygulamış, orta kubbeyi sekiz pâyenin taşıdığı kemerler üzerine oturtmuştur. Kubbe baskısı dört tromp ve dört yarım kubbe ile karşılanır. Kubbeyi çevreleyen sekizgen ile dış beden duvarları arasında küçük ana bölümler yer almıştır.

Azapkapı Camii otuz yıldan fazla harabe halinde kaldığından zengin süslemesinin büyük kısmını kaybetmiştir. Kapıların mermer söveleri geçmeli renkli taşların kullanılması ile âhenkli yapılmıştır. Kapı ve pencere kanatları da güzel ahşap eserlerdir. Ajurlu olarak mermerden işlenen minber, kapısı, yan ka-

natları ve külâhı ile kendi cinsinin en güzel örneklerindendir. Çevre mekânlarının içindeki mahfiller ile mermer mihrap da aynı itinalı ve âhenkli işçiliğe sahiptir. Önceleri cami içinde çinilerin bulunduğu da bilinmektedir. Bunların çoğu çalındığından, 1941 tamirinde yeni Kütahya çinileri konulduğu gibi kalem işi nakışlar da tamamen yeniden yapılmıştır. Kubbe yazısı son devir hattatlarından Halim Efendi'nin eseridir. 1936'da bir kısmı hâlâ duran renkli alçı pencerelerin yerlerine de yenileri konulmuştur.

Azapkapı Camii'nin değişik bir özelliği de minaresinin yerleştirilişidir. Son cemaat yerinin kuzey tarafında yükselen bir mekândan, sivri kemerli ve yüksek bir köprüye oturan kapalı bir geçitten minare kürsüsüne geçilir. Sonradan yapılmış olması mümkün olmayan böyle bir mimari çözüme niçin lüzum görüldüğü da anlaşılmamaktadır. Çünkü Evliya Çelebi de minareyi böyle gördüğüne göre en azından XVII. yüzyıl başlarında da bu kemer vardı. Zaten köprünün altındaki kısımda görülen yapı elemanları (kum saati, kemerin nisbet ve biçimi), bunun klasik devre ait olduğunu açıkça göstermektedir. 1826'dan sonra, yalnız pabuç kısmından itibaren minarenin gövdesi ve şerefesi XIX. yüzyıl zevkine göre, çok ince olarak ve şerefe çıkması boğumlu biçimde yapılmıştır. 1955'te bu gövde yıktırılarak yine aynı incelikte fakat şerefe altı mukarnaslı (stalaktitli) olarak yeniden inşa edilmiştir. Böylece şerefe caminin mimarisine uydurulmuş, fakat gövde hatalı bir biçimde Sinan devrine göre ince kalmıştır. Azapkapı Camii minaresi altında eski bir de çeşme vardır. Caminin tam arkasında, belki onun evkafından olarak kâgir iki dükkân dizisi bulunuyordu. Bunlar 1985'te tamamen yıktırılmıştır. Bu cami evkafından olan az ilerideki Yeşildirek Hamamı ise birçok değişikliğe rağmen günümüzde hâlâ ayakta-dır.

BİBLİYOGRAFYA:

Ayvanşarâyî. *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 37; Sâi, *Tezkiretül'-ebniye*, tür.yer.; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1909-12, s. 83; A. Gabriel, "Les mosquées de Constantinople", *Syria* (1926), s. 391-392; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 11-13; a.mlf., *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, s. 32-41; E. Egli, *Sinan*, Stuttgart 1954, s. 98-101; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 72; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 285-287; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 378-379; N. N., "Tamirleri İkmal Edilen Âbideler", *Arkitekt*, İstanbul 1944, s. 4-8; S. Batur, "Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sistemi", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, sy. 1, İstanbul 1968, s. 148-150, 158; E. Hakkı Ayverdi, "Azapkapısı Camii", *İst.A*, III, 1675-1679.

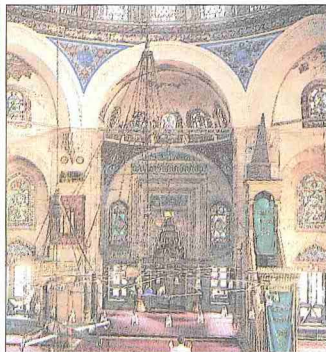
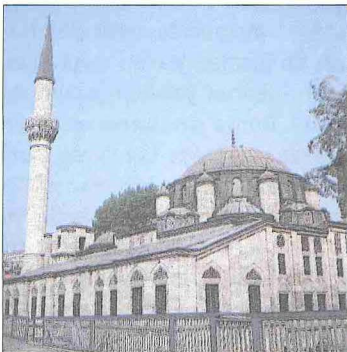
SEMAVİ EYİCE

AZAPKAPI ÇEŞMESİ ve SEBİLİ

İstanbul'da
Azapkapı Camii yanında
XVIII. yüzyılda yapılmış
çeşme ve sebil.

Galata'nın Tersane tarafında Azapkapı önünde, Haliç'teki en önemli iskelelerden birisinin başında ve Azapkapı Camii'nin kibleye göre sol tarafında kurulan bu manzume, çeşmenin kitâbesinden öğrenildiğine göre Sultan I. Mahmud tarafından annesi ve II. Mustafa'nın zevcesi Sâliha Sultan adına, 1145 (1732-33) yılında Hacı Âmâ mahallesinde yaptırılmıştır. Çeşmeler ve sebil üstündeki üç tarih XVIII. yüzyılın ünlü şairlerinden Seyyid Vehbî'nindir. Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi'den öğrenildiğine göre çeşmelerle sebillerin kitâbelerinin hattatı ise Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi'dir.

Sultan Mahmud, Galata'nın su ihtiyacını karşılamak üzere Taksim şebekesini yaptırmış ve buradan beslenmek üzere annesi için bu çeşme ile kendi adına Tophane Çeşmesi'ni inşa ettirmiştir. Belgelemesi mümkün olmayan bir halk söylentisi Azapkapı Çeşmesi'nin yapımını, su getirirken testisini kıran küçük bir kız çocuğunun Vâlide Sultan'ın dikkatini çekerek saraya aldırılmasına ve zamanla bu kızın Sâliha Sultan adıyla padişah zevcesi ve annesi olmasına bağlamaktadır. Şehrin en hareketli bir köşesinde bulunan bu âbidevi sebil ve çeşme, genellikle usulden olduğu gibi bir sıbyan mektebi ile beraberdi. Ancak burada mektep bunların hemen yanına ayrı bir bina halinde yapılmıştı. Çeşmenin varlığı ile de Galata'nın bu köşesi yakın tarihe kadar Çeşme Meydanı adıyla ta-

Azapkapı
Camii'nin
iç ve dış
görünüşü -
Azapkapı /
İstanbul